

דרשה ליום הכיפורים תשע"ט

פנחס שיפמן

חג שמח

ביום הכיפורים אנו מיטלטלים בין שני קטבים: בקוטב האחד, עינוי נפש, כמצווה בתורה ועיניתם את נפשותיכם. מכאן, לכאורה, שהדרך לכפרה היא בכאב וצער, ועל ידי התנזרות מצרכי הגוף. אך בקוטב השני, שאיפה היא לטהרה, תוך שאנו מבקשים להתרומם מעל הגשמיות. וכפי שחכמים אומרים עלינו להידמות ביום הכיפורים למלאכים השוכנים במימד הרוחני בלבד והזוכים לקירבת שכינה. ועוד: חז"ל אומרים שיום הכיפורים הוא יום של שמחה, שבו בנות ישראל היו יוצאות במחולות בכרמים כדי למצוא את בן-זוגם, ואף דרשו את הפסוק משיר השירים ביום חתונתו וביום שמחת לבו, ששמחת לבו הוא יום הכיפורים. כיצד תפיסה זו עולה בקנה אחד עם ועיניתם את נפשותיכם? איך אנו מגשרים על פני הפער הזה, איך אנו מדלגים על הניגוד בין יום של התענות לבין יום של התעלות, בין צער לבין שמחה, בין שאיפה לכפרה לבין שאיפה לטהרה?

לאמיתו של דבר, לפנינו תהליך שבו אנו עוברים משלב לשלב וממדרגה למדרגה. כך אנו מוצאים בספר מסילת ישרים לרמח"ל הבנוי על התקדמות הדרגתית במידות שבסיומה זוכים לרוח הקודש, הכל על פי מאמרו בתלמוד של התנא רבי פנחס בן יאיר, שתורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות וכולי. וכך הדבר ביום הכיפורים: אנו נכנסים ליום זה כחוטאים ופושעים הזקוקים לכפרה ומקווים לסיים נקיים וטהורים ומזוככים כמו מלאכים. עינוי הנפש הוא אמצעי לכפרה. מקובלים אנו שייסורים מכפרים. אך ככל שאנו מתקדמים במהלך היום אנו חשים התעלות ושמחה וטהרה. ותהליך זה משתקף בתפילות יום הכיפורים. בפיתחה של התפילה הכריז שליח הציבור, שעל דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירים להתפלל עם העבריינים. ובעצם כולנו בחזקת עבריינים. אמנם אנו כבר מציינים את סוף הדרך, את האופק אליו אנו מבקשים להגיע, והוא של צדיקים וישרים הזוכים לאורה ושמחה, ולכן הפסוק הפותח הוא אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. אך תנו דעתכם על כך שמה שאנו טורחים עליו בתפילת כל נדרי המרטיטה הוא למצוא תיקון לכך שלא עמדנו בדיבורנו, ושכשלנו בהתחייבויות ובנדרים שיצאו מפינו.

סימן-דרך נוסף מזומן לנו בהפטרה בתפילת שחרית. העם מתוסכל: הוא ממלא לכאורה את מצוות היום, הוא חפץ בקירבת אלוהים, ומתלונן: למה צמנו ולא ראית עינוי נפשנו ולא תדע. והנביא מוכיח אותנו שאין אדם יכול להתקרב לאלוהיו, אם נכשל ביחסיו עם בני-אדם: הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, כי תראה עירום וכיסיתו ומבשרך לא תתעלם.

הרעיון שהדרך לקירבת אלוהים חייבת לעבור תחילה דרך תיקון היחסים בין אדם לחבירו חוזר ומופיע בהפטרה מספר יונה בתפילת המנחה. התנהגותו של יונה הנביא מסמלת תהליך הפוך מהתקרבות לאלוהים, אליה אנו שואפים ביום הכיפורים. ספר יונה מלמדנו על כשלון הבריחה מאלוהים. אם יום הכיפורים כולו בא לקרבנו אל האלוהים, ספר יונה מלמדנו על התסריט הנגדי. נביא בורח מבשורה. והוא מבקש לברוח לשינה, לאדישות, להתחמקות מאחריות. בחוץ מתחוללת סערה והוא נרדם. האוניה עומדת להישבר והוא ממשיך לישון. רב החובל מעיר אותו מה לך נרדם קום קרא אל אלוהיך. והקריאה הזאת מה

לך נרדם קום קרא אל אלוהיך מהדהדת, וצריכה להדהד, ולהכות בכל אחד ואחד מאיתנו. אין אנו יכולים להתחמק מאחריותנו לנעשה סביבנו. והוא רעיון דומה לדברי הנביא ישעיהו בהפטרה בתפילת שחרית: החפץ בקירבת אלוהים אל יתעלם מהזקוקים לעזרתו.

אך אנו צופים בהתפתחות חשובה בשעה שאנו מגיעים לתפילת נעילה. אנו מתוודים ומכים על חטא בכל התפילות, אך בתפילת נעילה הוידוי הארוך נעלם. אין אנו מתוודים עוד על חטא שחטאנו לפניך לפי אותה רשימת חטאים שחזרנו עליה שוב ושוב מן המנחה בערב יום הכיפורים ובכל התפילות שבאות לאחר מכן. בינתיים עברנו שלב, עלינו מדרגה, הוידוי על חטאים הוא כביכול כבר מאחורינו. או אז מתחדדת ההכרה שייחודו של האדם הוא בקירבתו אל האלוהים. אומרים אנו בתפילת נעילה את הפסוק מקהלת ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. ומיד לאחר מכן התפילה ממשיכה ואומרת אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך. הקירבה לאלוהים, מעמדו של האדם לפני האלוהים, הוא המבדילו מיתר היצורים. והשיא בתפילתנו הוא כמובן בסיומה של נעילה: התעלות גדולה, התרוממות רוח, בשעה שאנו מקבלים עלינו עול מלכות שמיים, וחנינו לאותה קירבה לה ייחלנו.

הוא אשר אמרנו: ביום הכיפורים עוברים אנו תהליך. משעה שזכינו בעיצומו של יום הכיפורים להתרומם מעל עינוי הנפש והגענו לזיכוך הנפש. עברנו מהתענות להתעלות, מצער לשמחה ומכפרה לטהרה, הרי אנו כמו מלאכים שאינם מסוגלים ורוצים לאכול ולשתות. לוי יצחק מברדיצ'ב אמר שישנם שני ימים בשנה שהאיסור לאכול בהם מיותר: תשעה באב ויום הכיפורים. בתשעה באב מי יכול לאכול וביום כיפור מי רוצה לאכול. וניתן לומר שהגבורה האמיתית מתגלה באדם שמטעמי פיקוח נפש חייב לאכול ביום הכיפורים. סיפורו המפורסם של הסופר דוד פרישמן, שלושה שאכלו, מבוסס על סיפור אמיתי שהתרחש בוילנה ביום הכיפורים תר"ט 1849, בעת מגיפת הכולרה. בפרשה זו היה מעורב רבי ישראל מסלנט שהתפרסם מאוחר יותר כיוצר תנועת המוסר, תנועה דתית-רוחנית חשובה ביותר ביהדות ליטא. בשל מצוות פיקוח נפש והכורח להתחזק מול פני המגיפה שכבר הפילה הרבה חללים, דרש הרב מהקהל לאכול ביום הכיפורים. כיוון שחשש שהקהל לא יציית לו מפני אימת היום הקדוש, עלה על הבמה בבית הכנסת הגדול בתום תפילת שחרית בצירוף עוד שני דיינים, הוציא יין ועוגות ואכל לפני כל הקהל. בסיפור זה המספר מציג מצד אחד את גבורתו הגדולה של הרב, ושני הדיינים שהצטרפו אליו. מצד שני, בהמשך סיפורו מציג המספר סיפורם של שלושה אפיקורסים שאכלו בתאוה ובעזות מצח ביום הכיפורים, תוך שהוא מסיים את סיפורו בשאלה המופנית כלפי אותם אפיקורסים: הגם שלושה אלה מן הגיבורים?

אך כרגיל ביום הכיפורים אין אנו נדרשים להיות גיבורים אלא אנו שואפים, כפי שאמרנו, להידמות למלאכים. יש לכך ביטויים וגילויים חיצוניים. למשל, המנהג ללבוש בגדים לבנים, הלא הוא בגד הקיטל הידוע, בא לסמל, לפי הסבר רווח, ניקיון מן החטא בדומה למלאכים. וכדברי הפיוט המתאר את עמידת הציבור עטוף לבן כמוהו כמלאכים: "כולם צגים (=עומדים) לובן מוצעפים לאדרך בקודש כשרפים עפים". גם הפסוק מקריאת שמע ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הנאמר בדרך כלל בלחש, נאמר ביום הכיפורים בקול רם, וההסבר הוא שפסוק זה מיוחס למלאכים שאנו דומים להם רק ביום הכיפורים ולכן בשאר ימות השנה אומרים אנו אותו בלחש.

אולם הטעות הגדולה היא, כמובן, להסתפק בסממנים החיצוניים, אותם שהם נראים כלפי חוץ לעיני הבריות, ולא לחדור למהות הפנימית, כי מה שמסתתר מאחורי ההידמות למלאכים הוא הרצון לזכות בקירבת אלוהים וליראת שמים. חז"ל אומרים שמי שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, דומה לגזבר שמסרו לו את המפתחות הפנימיים, ולא מסרו לו את המפתחות החיצוניים של האוצר שנשאר סגור. המהר"ל מסביר שיראת ה' עדיפה על אהבת ה' כיון שיראת ה' היא המביאה לדבקות בה'. באהבה יש זוג בבחינת אני לדודי ודודי לי, בעוד שירא ה' מבטל עצמו מול נוכחותו הנשגבה של ה'. יש כאן שתי רמות. הרמה הנמוכה היא של יראת חטא. יראת חטא בנויה על פחד מעונש על עבירות. אך אין קיום לאורך זמן להתנהגות הבנויה רק על פחד מן העונש, ונדרשת תשתית יותר עמוקה ויסודית של יראת ה'. יראת שמים איננה פחד מאלוהים אלא דבקות בו ועמידה נרגשת מול גאון עוזו. וזו המטרה אליה אנו חותרים בכל יום הכיפורים וששיאה בסיומה של נעילה. יראת חטא ללא יראת שמים מזכירה את הסיפור על אותו יהודי שהמיר דתו ומצאו אותו יושב בבית המרוח לומד גמרא. וכשנשאל על התנהגותו המוזרה, הסביר שלמד בשעתו כי לעתיד לבוא גם מומר עתיד ליתן את הדין על ביטול תורה... מומר זה התנתק לחלוטין מיראת שמים, אך נותרה בו יראת החטא...

יראת חטא ללא יראת שמים עלולה לצמצם הקפדתו של אדם למצוות שבין אדם למקום בלבד. ירא חטא מרוכז בעצמו ואדיש לסביבתו. על כך כבר עמדנו. אך הנביאים ביקשו לעקור תופעה זו של זלזול במצוות שבין אדם לחברו. הם ביקשו למצות את המידות והמצוות, ולהעמיד אותן, בקיצור ובריכוז, על עיקרי העיקרים. מיכה העמידם על שלוש: הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוהיך. בעוד שעשות משפט כולל את כל המצוות המפורשות, אהבת חסד מחייבת ללכת לפני משורת הדין, והעיקר הראוי להתבוננות הוא והצנע לכת עם אלוהיך שמשמעו שבדרך קיום המצוות עלינו לנהוג בצניעות. יש דברים שעלינו להימנע מהם רק מפני שנראים כלפי חוץ כיוהרה. אם אדם מבקש להראות עצמו כלפי הבריות כצדיק המתנשא עליהם, כבר הרחיק עצמו במו גאוותו מקירבת שמים. וחבוקק העמיד את כל המצוות על אחת, על הפסוק וצדיק באמונתו יחיה. יש המבקשים לסלף פסוק זה כאילו כל אדם יכול להחזיק באותה אמונה שירצה בה, אבל כוונת הפסוק היא שהאמונה היא הנותנת חיים לצדיק. אם נקרא את הפסוק בשלמותו: "הנה עפלה לא ישרה נפשו בו, וצדיק באמונתו יחיה". הפסוק מנגיד בין האדם המתנשא והלא ישר לבין הצדיק. האדם שנוהג בחוסר יושר ובגאווה ימות, ולעומת זאת הצדיק יחיה בזכות אמונתו, כלומר האמת שבו, אמינותו והתמדתו.

ולסיום דברינו, אולי לא למותר להזכיר שמיד בסיומה של נעילה אנו עוברים לתפילת חולין של ערבית ופוחתים במילים והוא רחום יכפר עוון, ורבים השואלים הרי התנקינו מכל חטאינו ומכל עוונותינו והגענו צחים ונקיים לסיומה של נעילה, איזה עוון ואיזה חטא הספקנו לחטוא באותו שבריר של רגע, באותו חלקיק קט של זמן, בין נעילה וערבית? ואולי על כך ניתן להשיב כי משעה שזכינו לפתוח דף חדש עלינו לדאוג שעוונות עתידיים לא יכתימו אותנו. עברנו כברת-דרך, שלב אחר שלב, מדרגה אחר מדרגה, ועלינו לא לחזור לתחתית.

מי יתן שבזכות תפילותינו, מעשינו ותשובתנו, צניעותינו ואמונתנו, נזכה לא רק לכפרה אלא גם לטהרה לא רק להתענות אלא גם להתעלות, שנזכה לא לצער וסיגופים אלא רק לשמחה גדולה של חג.